# ЁШЛАР ТОМОНИДАН ИЖТИМОИЙ ТАРМОҚЛАРДА СОДИР ЭТИЛАЁТГАН ЖИНОЯТЛАРИНИНГ ТАВСИФИ

**Хурсандов Акмал Яхё ўғли**
**ИИВ Академияси 318-гуруҳ курсанти**

https://doi.org/ 10.5281/zenodo.22841509

**Аннотация:** Мазкур мақолада бугунги кунда ёшлар томонидан ижтимоий тармоқлар орқали содир этилаётган ҳуқуқбузарлик ва жиноятларнинг ўзига хос хусусиятлари, уларнинг келиб чиқиш сабаблари ва турлари илмий-ҳуқуқий жиҳатдан таҳлил қилинган.

**Калит сўзлар:** ижтимоий тармоқ, кибержиноятчилик, ёшлар жиноятчилиги, ахборот хавфсизлиги, виртуал макон, фирибгарлик.

*Характеристика преступлений, совершаемых молодежью в социальных сетях*

*Аннотация:* В данной статье с научно-правовой точки зрения проанализированы специфические особенности, причины возникновения и виды правонарушений и преступлений, совершаемых в настоящее время молодежью посредством социальных сетей.

*Ключевые слова:* социальная сеть, киберпреступность, молодежная преступность, информационная безопасность, виртуальное пространство, мошенничество.

*Characteristics of Crimes Committed by Youth on Social Networks*

*Abstract:* This article provides a scientific and legal analysis of the specific characteristics, causes, and types of offenses and crimes currently committed by youth through social networks.

*Keywords:* social network, cybercrime, youth delinquency, information security, virtual space, fraud.

Сўнгги йилларда жамият ҳаётининг барча соҳаларига ахборот-коммуникация технологияларининг жадал кириб келиши инсоният учун кўплаб қулайликлар яратиши билан бирга, янги турдаги хавф-хатарларни ҳам юзага келтирмоқда. Бугунги кунда интернет ва ижтимоий тармоқлар (Telegram, Instagram, TikTok, Facebook ва бошқалар) кундалик ҳаётимизнинг ажралмас қисмига айланиб улгурди. Статистик маълумотларга кўра, интернет

тармоғининг энг фаол фойдаланувчилари айнан ёшлар қатлами ҳисобланади. Аммо, виртуал макондаги назоратнинг нисбатан мураккаблиги ва анонимлик имконияти ёшлар ўртасида ижтимоий тармоқлар орқали содир этиладиган жиноятларнинг ортишига сабаб бўлмоқда.

БМТнинг Наркотиклар ва жиноятчилик бўйича бошқармаси (UNODC) маълумотларига кўра, кибермакондаги жиноятлар ўзининг трансмиллий хусусияти ва тезкорлиги билан анъанавий жиноятлардан кескин фарқ қилади [1]. Ижтимоий тармоқлардаги жиноятлар фақатгина молиявий йўқотишларга эмас, балки шахснинг руҳий ҳолатига, жамиятдаги маънавий муҳитга ва давлат хавфсизлигига ҳам жиддий таҳдид солади.

Ёшлар томонидан ижтимоий тармоқларда содир этилаётган жиноятларни таснифлашда, энг аввало, уларнинг мотиви ва содир этиш усулларига эътибор қаратиш лозим. Ҳуқуқшунос олим М.Ҳ. Рустамбоевнинг таъкидлашича, ахборот технологияларидан фойдаланиб содир этиладиган жиноятлар юқори даражадаги латентликка (яширинликка) эга бўлиб, уларни фош этиш махсус билим ва замонавий техник воситаларни талаб этади [2].

Ўзбекистон Республикаси жиноят қонунчилигида бевосита ёки билвосита ахборот технологиялари ва ижтимоий тармоқлар билан боғлиқ бўлган бир қатор жиноят таркиблари мавжуд. Бугунги кунда ёшлар томонидан виртуал маконда энг кўп содир этилаётган жиноятларга қуйидагиларни киритиш мумкин:

1. *Киберфирибгарлик ва ўзгалар мулкини талон-торож қилиш.* Ижтимоий тармоқларда сохта эълонлар бериш, пластик карта рақамлари ва СМС-кодларни алдов йўли билан қўлга киритиш. (Ўзбекистон Республикаси Жиноят кодексининг 168-моддаси – Фирибгарлик) [3].

2. *Шахс қадр-қимматини камситиш ва товламачилик.* Ижтимоий тармоқларда бошқа бир шахснинг шахсий ҳаётига оид маълумотларни ёки фото/видео материалларни тарқатиш билан қўрқитиб пул талаб қилиш (ЖК 165-моддаси – Товламачилик) ёки кибербуллинг кўринишидаги ҳақорат (ЖК 140-моддаси).

3. *Жамоат хавфсизлигига таҳдид солувчи материалларни тарқатиш.* Ёшларнинг ҳуқуқий саводхонлиги етарли эмаслиги сабабли, турли диний экстремистик, террористик ёки ақидапарастлик ғояларини тарғиб қилувчи материалларни ижтимоий тармоқларда "лайк" босиш ёки бошқаларга

тарқатиш орқали жиноят иштирокчисига айланиб қолиши (ЖК 244-1-моддаси) [3].

Ушбу жиноятларнинг аксарияти ёшлар томонидан тез мўмай даромад топиш истаги, анонимликка ишониб жазосиз қолиш ҳисси ёки шунчаки виртуал макондаги қонун-қоидаларни билмаслик оқибатида содир этилмоқда.

Ижтимоий тармоқлардаги криминоген вазиятни таҳлил қилар эканмиз, ёшлар томонидан бу турдаги жиноятларнинг содир этилишига туртки бўлаётган бир қатор ижтимоий-психологик ва ҳуқуқий омилларни ажратиб кўрсатиш мумкин. Криминология фани нуқтаи назаридан, вояга етмаганлар ва ёшларнинг ўзига хос психологик хусусиятлари (бойликка тез эришиш истаги, ўз-ўзини намоён қилишга интилиш, ҳаётий тажрибанинг етишмаслиги, ўзгалар таъсирига тез тушиш) уларнинг виртуал макондаги ғайриқонуний ҳаракатларга тез қўшилиб қолишига сабаб бўлади [4].

*Жиноятларнинг асосий сабаб ва шарт-шароитлари:*

*Анонимлик ва жазосизлик ҳисси.* Ижтимоий тармоқларда сохта профиллар (фейк аккаунтлар) яратиш имконияти ёшларда ўз шахсини сир сақлаш ва қилмиши учун жавобгарликдан қутулиб қолиш деган нотўғри тасаввурни уйғотади. Улар VPN ёки бошқа ахборотни яшириш дастурлари орқали ҳуқуқни муҳофаза қилувчи органлар уларни топа олмайди, деб ўйлашади. Бироқ замонавий рақамли криминалистика ҳар қандай электрон изни аниқлаш имкониятига эга.

*Ҳуқуқий онг ва маданиятнинг етарли эмаслиги.* Аксарият ҳолларда ёшлар ўзларининг интернетдаги ҳаракатлари жиноят эканлигини англамайдилар. Масалан, бировнинг расмини ҳақоратли сўзлар билан тарқатиш, қуролланган манбаларга таяниб турли ақидапарастлик руҳидаги материалларни ўз саҳифасига жойлаш ёки дўстларига улашиш оғир ҳуқуқий оқибатларга олиб келиши мумкинлигини билмаслик оқибатида жиноятчига айланиб қолмоқдалар [5].

*Молиявий қийинчиликлар ва "енгил пулга" қизиқиш.* Интернет фирибгарлигининг энг кенг тарқалган усулларидан бири бу Telegram ёки Instagram орқали турли сохта "ютуқли ўйинлар", "арзон кредитлар" ёки "инвестиция" лойиҳаларини таклиф қилишдир. Бундай жиноятларни содир этаётганларнинг аксарияти айнан ахборот-коммуникация технологияларини яхши тушунадиган, аммо билимини ғаразли мақсадларда ишлатаётган ёшлардир.

*Амалий таҳлил ва жиноят усуллари (модус операнди):* Бугунги кунда ёшлар орасида виртуал "товламачилик" жиноятлари ҳам кенг учрамоқда. Бунда жиноятчи ижтимоий тармоқ орқали жабрланувчи билан ишончли муносабат ўрнатади, унинг шахсий, сир тутилиши лозим бўлган фото ёки видеоларини қўлга киритади. Сўнгра ушбу материалларни ошкор қилиш билан қўрқитиб, моддий манфаат талаб қилади ёки пластик картасига пул ўтказиб беришни мажбурлайди.

Ўзбекистон Республикасининг «Киберхавфсизлик тўғрисида»ги Қонунида ахборот маконидаги таҳдидларнинг олдини олиш, шахс, жамият ва давлат манфаатларини ҳимоя қилишнинг асосий принциплари белгиланган бўлиб, ушбу ҳужжат ижтимоий тармоқлардаги жиноятчиликка қарши курашишнинг муҳим ҳуқуқий базаси бўлиб хизмат қилмоқда [6]. Шунга қарамай, мазкур муаммо фақатгина қонунчиликни кучайтириш билан ҳал этилмайди.

Ижтимоий тармоқларда ёшлар томонидан содир этилаётган жиноятларнинг олдини олиш ва уларга қарши курашиш комплекс ёндашувни талаб этади. Бу борада фақатгина ҳуқуқни муҳофаза қилувчи органларнинг фаолияти етарли эмас, балки оила, таълим муассасалари ва кенг жамоатчиликнинг ҳамкорлиги ўта муҳимдир. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2021 йил 29 ноябрдаги "Ўзбекистон Республикаси жамоат хавфсизлиги концепциясини тасдиқлаш тўғрисида"ги Фармонида ҳам ахборот маконида, шу жумладан, интернет ва ижтимоий тармоқларда ҳуқуқбузарликларнинг барвақт олдини олиш устувор вазифалардан бири сифатида белгиланган [7].

Ушбу турдаги жиноятларнинг камайишига эришиш ва ёшларни виртуал таҳдидлардан ҳимоя қилиш мақсадида қуйидаги чора-тадбирларни амалиётга кенг жорий этиш мақсадга мувофиқдир:

*"Рақамли гигиена" ва кибермаданиятни шакллантириш.* Мактаб ва олий таълим муассасаларида ўқувчи-талабаларга интернетдан хавфсиз фойдаланиш, шахсий маълумотларни ҳимоя қилиш ва кибержиноятларнинг ҳуқуқий оқибатларини тушунтиришга қаратилган "Киберхавфсизлик ва ҳуқуқий маданият асослари" ўқув курслари ёки махсус соатларни кенг жорий этиш лозим.

*Ота-оналар назорати ва масъулиятини ошириш.* Вояга етмаганларнинг виртуал макондаги фаолиятини кузатиб бориш ва уларнинг психологик

ҳолатидаги ўзгаришларга ўз вақтида эътибор қаратиш юзасидан ота-оналар учун мақсадли тарғибот ишларини, хусусан, маҳаллаларда тушунтириш ишларини кучайтириш.

*Ички ишлар органларида "Киберпатруль" фаолиятини такомиллаштириш.* Ижтимоий тармоқларда очиқ контентларни мониторинг қилиш, ёшларни жиноятга ундовчи, зўравонлик, товламачилик ва фирибгарликни тарғиб қилувчи гуруҳ ва каналларни эрта аниқлаш ҳамда уларни блоклаш бўйича IT-компаниялар ва Миллий домен маъмурлари билан тезкор ҳамкорлик механизмларини кенгайтириш [8].

*Жазонинг муқаррарлигини таъминлаш ва тарғибот.* Ижтимоий тармоқларда жиноят содир этган ёшларга нисбатан кўрилаётган қонуний чораларни (шахсга доир маълумотлар тўғрисидаги қонунчиликка риоя қилган ҳолда) оммавий ахборот воситалари орқали кўрсатиш. Бу бошқа ёшлар учун ўзига хос ҳуқуқий профилактика ва огоҳлантириш вазифасини ўтайди. Зеро, шаклланиши иқтисодий интеграция, халқаро транзит салоҳияти ҳамда рақамлаштириш жараёнлари билан ҳам чамбарчас боғлиқдир [9].

Хулоса қилиб айтганда, ёшлар томонидан ижтимоий тармоқларда содир этилаётган жиноятлар бугунги глобаллашув даврининг энг долзарб муаммоларидан биридир. Виртуал оламдаги жиноятчиликка қарши курашиш фақатгина техник, дастурий ёки қатъий ҳуқуқий жазо чоралари билан чекланиб қолмаслиги керак.

Энг асосий вазифа – ёшларнинг маънавий иммунитетини мустаҳкамлаш, уларда қонунга ҳурмат ҳиссини тарбиялаш ва ахборот технологияларидан фақат бунёдкорлик, илм-фан ўрганиш мақсадларида фойдаланиш кўникмасини шакллантиришдан иборатдир.

**Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:**

1. БМТнинг Наркотиклар ва жиноятчилик бўйича бошқармаси (UNODC). Кибержиноятчиликка қарши кураш бўйича қўлланма. – Вена, 2013. – Б. 15-18.

2. Рустамбоев М.Ҳ. Ўзбекистон Республикаси жиноят ҳуқуқи курси. Махсус қисм. 2-том. Ш шахсга қарши жиноятлар. – Т.: Илм Зиё, 2011. – Б. 214-216.

3. Ўзбекистон Республикасининг Жиноят кодекси. Қонунчилик маълумотлари миллий базаси (lex.uz). (2023 йил таҳриридаги расмий матн).

4. Исмоилов И., Зиёдуллаев М.З. Криминология: Дарслик. – Т.: Ўзбекистон Республикаси ИИВ Академияси, 2017. – Б. 145-148.

5. Абдурасулова Қ.Р. Криминология: Олий ўқув юртлари учун дарслик. – Т.: ТДЮИ, 2008. – Б. 210-212.

6. 6. Ўзбекистон Республикасининг «Киберхавфсизлик тўғрисида»ги Қонуни. ЎРҚ-764-сон. 15.04.2022 й. // Қонунчилик маълумотлари миллий базаси (lex.uz).

7. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2021 йил 29 ноябрдаги ПФ-27-сон «Ўзбекистон Республикаси жамоат хавфсизлиги концепциясини тасдиқлаш тўғрисида»ги Фармони // Қонунчилик маълумотлари миллий базаси (lex.uz).

8. Зиёдуллаев М.З., Матчанов А.А. ва бошқ. Ҳуқуқбузарликлар профилактикаси: Олий ўқув юртлари учун дарслик. – Т.: Ўзбекистон Республикаси ИИВ Академияси, 2020. – Б. 254-256.

9. Yuldashev, D. (2026). TRANSPORT LAW AS AN INDEPENDENT BRANCH OF LAW. *INTERNATIONAL BULLETIN OF APPLIED SCIENCE AND TECHNOLOGY.*